

UDK 330.34(497)

PREGLEDNI RAD

DOI: 10.7251/FIN1501024M

Dragan Mikerević *

Ekonomski oporavak Zapadnog Balkana između šansi i udesa bez šansi

*Nema vjetrova koji je povoljan za onaj brod koji nema zacrtani kurs plovidbe.
(Pomorska izreka)*

Economic recovery of the Western Balkans between the opportunities and accident without opportunities

Rezime

Ekonomski oporavak i izlazak iz krize zemalja Zapadnog Balkana je proces i neće se desiti tako brzo. Koliko će taj proces trajati i s kojim će se poteškoćama suočiti, zavisi od anatomije krize svake zemlje ponaosob, pa i cijelog Zapadnog Balkana. Kao limitirajući faktori u radu su nominovani: globalni procesi, neuspješna tranzicija, neefikasne institucije i insuficijencija javnih finansija. Specifičnosti male balkanske zemlje Bosne i Hercegovine, kao i Republike Srpske, jesu: makroekonomska nestabilnost i insuficijencija javnih finansija, koje ugrožavaju održivost penzijskog sistema, zdravstvenog osiguranja i dječje zaštite, što u cjelini negativno utiče na demografsku i ekonomsku sliku Republike Srpske i Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: Zapadni Balkan, limitirajući faktori, bruto domaći proizvod, bruto nacionalni proizvod, deficit, insuficijencija javnih finansija.

Abstract

Economic recovery and overcoming the crisis of the Western Balkans is a process and it will not happen so quickly. How long this process will take and what difficulties it will face with depends on the anatomy of the crisis of each country including the entire Western Balkans. The following factors are nominated as limiting in this paper: global processes, unsuccessful transition, inefficient institutions and insufficiency of public finances. The specificity of a small Balkan country, Bosnia and Herzegovina and the Republic of Srpska is the macro-economic instability and the insufficiency of public finances that threaten the sustainability of the pension system, health insurance and child protection, all of which adversely affect the economic and demographic picture of the Republic of Srpska and Bosnia and Herzegovina.

Key words: Western Balkans, limiting factors, gross domestic product, gross national product, the deficit, insufficiency of public finances.

UVOD

Zapadni Balkan je oduvijek bio i ostao područje nestabilne i veoma trusne političke i ekonomske situacije. U naučnoj, stručnoj i političkoj javnosti osnovano se postavlja pitanje kako da Zapadni Balkan umjesto poprišta sukoba postane prosperitetno, progresivno i mirno geografsko područje te pogodna destinacija za investicije, ekonomski rast i razvoj.

U sadašnjem trenutku Bosna i Hercegovina od svih zemalja Zapadnog Balkana najviše liči na ovaj famozni brod koji nema zacrtani kurs plovidbe – tako da je još uvijek neizvjesno da li će Bosna i Hercegovina i dalje biti ključ problema ili pak ključ rješenja na

prostoru Zapadnog Balkana. Međutim, neki posljednji događaji i inicijative donekle bude nadu. Čini se da je administraciji u Briselu trebalo punih 20 godina da nauči neke važne lekcije iz Bosne i da načini, nadajmo se bar, odlučujući zaokret u politici prema Bosni i Hercegovini, koja je već desetak godina zakovana na putu ka Evropskoj uniji.

U radu ćemo ukazati na nade i očekivanja u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini od stupanja na snagu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju – SSP, anatomiju krize i limitirajuće faktore rasta i razvoja, te potrebu sprovođenja ekonomsko-socijalnih reformi u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini.

* Redovni profesor Ekonomskog fakulteta u Banjoj Luci.

1. NADE I OČEKIVANJA OD STUPANJA NA SNAGU SPORAZUMA O STABILIZACIJI I PRIDRUŽIVANJU

Posljednja britansko-njemačka inicijativa s kraja 2014. godine, prerastajući u kratkom vremenu u zvaničnu inicijativu Evropske unije, već je u martu 2015. prihvaćena od Savjeta ministara Evropske unije i budi nadu u šansu Bosne i Hercegovine na putu ka Evropskoj uniji. Novi status pridruženog člana i potencijalnog kandidata za članstvo u Evropskoj uniji otvara i nove prilike za privredu u odnosu na vrijeme važenja privremenog Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju koji smo do sada imali, a riječ je o bitnim kvalitativnim razlikama koje se odnose na:

- uspostavljanje područja slobodne trgovine između Bosne i Hercegovine i Evropske unije;
- preduzeća iz Bosne i Hercegovine, a time i iz Republike Srpske, bilo da su osnovana u zemljama Evropske unije ili ne, kojima će biti omogućen pristup javnim nabavkama u Evropskoj uniji pod istim uslovima koji važe i za preduzeća iz Evropske unije – dakle, imamo pristup širem tržištu;
- mogućnost ubrzanih pravnih, institucionalnih i ekonomskih reformi u skladu sa opštim načelima SSP, što će nesumnjivo donijeti političke i ekonomske koristi (jačanje pozicije Bosne i Hercegovine u regionu i svijetu, što daje pozitivne signale potencijalnim investitorima zbog poštovanja principa pravde, slobode, sigurnosti i slično).

Indirektne koristi od stupanja na snagu SSP treba očekivati u povećanju investicija, zapošljavanju, rastu bruto domaćeg proizvoda i porastu izvoza, budući da je Evropska unija ne samo najveći trgovinski partner (u uvozu učestvuje sa 59%, a u izvozu iz BiH sa 72%) već i najveći investitor u Bosni i Hercegovini. Istovremeno, zemlje CEFTA u ukupnom uvozu u Bosni i Hercegovini učestvuju sa 11%, a u izvozu iz Bosne i Hercegovine oko 16%.

Od **ukupnog deficita** u spoljnotrgovinskoj robnoj razmjeni Bosne i Hercegovine od 3,8 milijardi evra (uvoz 8,2, a izvoz 4,4 miliona evra), na Evropsku uniju se odnosi 1,7 milijardi evra, a sa zemljama iz CEFTA sporazuma oko 250 miliona evra (uvoz 950 miliona, a izvoz 700 miliona evra). Pokrivenost ukupnog uvoza izvozom je 53,6% u 2014. godini. **Sa Srbijom** taj deficit je oko 420 miliona evra (uvoz 830, a izvoz 410 miliona evra), a sa Hrvatskom 458 miliona evra (uvoz 946, a izvoz 488 miliona evra).

Međutim, treba imati u vidu i koristi Evropske unije od proširenja na Zapadni Balkan. Pri tome, tri strateške prednosti Evrope od proširenja na Zapadni Balkan su sljedeće:

- **čini Evropu bezbjednijim prostorom na ovoj planeti**, jer kroz proces pridruživanja Evropska unija promovira:
  - demokratiju i osnovne slobode,
  - učvršćuje vladavinu prava u svim državama koje žele pristupiti Evropskoj uniji i na taj način smanjuje prekogranični kriminal,
  - jača mir i stabilnost na Zapadnom Balkanu, unapređuje proces ekonomskog oporavka i pomirenja nakon ratova iz devedesetih godina prošlog vijeka;
- **poboljšava kvalitet života ljudi**, čemu integracije i saradnja u oblasti energetike, transporta, vladavine prava, migracija, sigurnosti hrane, zaštite potrošača, životne sredine i klimatskih promjena objektivno doprinose. Procesom proširenja Evropske unije njihovi se visoki vlastiti standardi počinju primjenjivati i van granica Unije, što im objektivno smanjuje rizik življenja;

- **čini ih prosperitetnijim** jer proširenjem Evropske unije jača je i Evropa, pošto time raste i njihov udio u svjetkom bruto domaćem proizvodu koji je u 2012. godini bio 23% i iznosio je 13 biliona evra.

Dakle, pored koristi koje imaju države pristupnice, postoji i korist država članica Unije jer, kako se ona širi, šire se i prilike za preduzeća, investitore, potrošače, turiste, studente i vlasnike nekretnina. Veće jedinstveno tržište Evropske unije je privlačnije i za investitore iz ostatka svijeta. Naime, od pristupanja iz 2004. godine, direktna strana ulaganja iz ostatka svijeta u Evropsku uniju su se udvostručila, kao i postotak bruto domaćeg proizvoda (sa 15,2% u 2004. na 30,5% u 2012. godini).

Da li će zemlje Zapadnog Balkana, pa i Republika Srpska, iskoristiti šanse za rast i razvoj svojih ekonomija ili će doživjeti udes bez šansi da prežive, zavisi od toga **u kakvom su stanju njihove ekonomije** i da li će se uspjeti **prilagoditi novonastalim uslovima i ograničenjima u okruženju**.

Međutim, da bi se pomenute zemlje uspješno razvijale, nije dovoljno samo prilagođavanje, već i **predviđanje** budućih događaja i procesa. Ono s čim se suočavamo je novo repozicioniranje kako na globalnom nivou, tako i u samoj Evropi. Njemačka očigledno više neće imati „komotnu“ poziciju kao lider, koji ne mora da preuzima odgovornost i da se opredjeljuje prema najvažnijim geopolitičkim pitanjima. Pošto je debata o ciljevima i karakteru Evrope gotovo permanentno otvorena, očigledno je da se Njemačka zalaže za ekonomsko upravljanje Unijom preko Evropske centralne banke i Evropske komisije, dok Francuska traži da se ekonomsko odlučivanje vrati u politički okvir, gdje šefovi država i vlada donose ključne ekonomske odluke koje Evropska komisija treba samo da sprovodi. Pri tome, Francuzi žele fiskalnu uniju, a Njemačka fiskalnu disciplinu. S druge strane, Francuska će nastojati oživjeti uniju za Mediteran i akcenat saradnje staviti na države Sjeverne Afrike i Bliskog istoka, dok će se Njemačka fokusirati na Istočnu Evropu, kao i toliko puta ranije u istoriji. Sve prethodno ukazuje da bez obzira na to koja vizija će prevagnuti, postaje jasno da će sve ovo imati dramatične posljedice po Balkan, koji ipak može postati važna spona između Centralne Evrope i Mediterana, kao i između Zapadne Evrope i Male Azije. Da je to tako pokazuje i najnovije zanimanje Sjedinjenih Država i Rusije za stavove ovdašnjih vlada o pitanju Ukrajine, planova o novom gasovodu, ali i kineske kupovine Luke Pirej.

Nakon globalne finansijske i ekonomske krize iz 2008. godine, a kod nas i nakon poplava iz maja 2014, privredni oporavak je ključna riječ i problem koji će zaokupljati pažnju tokom cjelokupnog mandata naše nove vlade. Nije slučajno da je u Francuskoj prošle godine došlo do krize vlade lijevog centra upravo zbog ostavke **ministra ekonomije i privrednog oporavka**, gospodina Arnoa Montbura. Ova ostavka je praktično posljedica ideoloških razlika unutar vladajuće ljevičarske partije oko ekonomske politike i različitog gledanja na to kako spriječiti da brod potone. Naime, ovdje treba imati u vidu da je Francuska u sadašnjem trenutku u evropskim razmjerama i postojećih političkih struja u Evropi poput broda u koji dopire voda, tj. sa ekonomijom koja ima blagi rast (tek 0,1% u četvrtom u odnosu na treći kvartal 2014. godine) i stalno povećanje nezaposlenosti (preko tri miliona nezaposlenih ili stopa nezaposlenosti 10,3%, dok je prosjek u EU 9,9%). U takvim uslovima u Francuskoj su počeli prvo da stradaju najugroženiji slojevi stanovništva, s tim što je naročito ugrožena srednja klasa. Rascjep u vladi je bio neminovan zbog razlika u pristupu izlasku iz krize, gdje su inače bila prisutna sukobljavanja na cijelom evropskom tlu i gdje su se u osnovi iskristalisala dva oprečna stava:

– **Politika štednje**, prema modelu Njemačke, treba da se usmjera ka smanjenju budžetskih izdataka i povećanju ulaganja u preduzeća kako bi se time povećala konkurentnost privrede i na taj način podstakao privredni rast. Takav pristup, opet, pogađa najugroženije populacione grupe, „najsiriomašnije“, i na taj način dalje produbljuje socijalne razlike, što je negativna strana takve politike. Ovakav pristup su u Evropi izabrale desno orijentisane evropske vlade, što se očigledno sukobljava sa stavovima Socijalističke partije Francuske i njihove tradicionalne politike nacionalne suverenosti, koju je svojevremeno De Gaul realizovao zadržavanjem svojevrstnog prava veta u Evropskoj zajednici. Međutim, i pored toga, Fransoa Oland i njegov premijer Manuel Vals krenuli su putem desno orijentisane evropske vlade, što je izazvalo negodovanje u partiji, gdje je **minister ekonomije i privrednog oporavka** bio najglasniji, smatrajući da je politika štednje neefikasna i da samo produbljuje postojeću krizu u Francuskoj.

– **Politika podsticanja potrošnje** je drugi pravac, za koji se zalagao upravo francuski ministar Arno Montbur, koji je smatrao da će samo povećanje potrošnje dovesti do preporoda privrede, a to će se desiti ako se podstakne potrošnja. To je, prema njegovom mišljenju, značilo da bi banke morale više da investiraju u privredu i da se napusti slijed „dogme“ Brisela, koji traži da budžetski deficit ne smije da pređe 3% bruto domaćeg proizvoda (u Francuskoj je već bio dostigao 4%). S obzirom na tada prisutnu recesiju u Francuskoj, nije se mogao uskoro očekivati smanjeni deficit. Naravno, ovakav stav francuskog ministra privrede sukobljavao se sa stavovima Berlina i očigledno je da je Oland bio prije spreman da žrtvuje ministra nego dobre odnose sa Berlinom.

Ovaj mali izlet na tadašnje previranje u Francuskoj samo je dokaz koliko smo, kao mala akademska zajednica iz Banje Luke i Republike Srpske, bili u pravu kada smo se u posljednje tri godine naučno bavili pitanjima opstanka, potrebe prilagođavanja, predviđanja, rasta, razvoja, te strategijama, politikama, rizicima, izlaskom iz krize, oporavkom, mjestom i ulogom države i slično. Naša razmatranja i stavovi ukazuju na određene momente:

- Ne postoji standardan i univerzalno prihvatljiv obrazac koji je primjenljiv na sve države kao model formiranja, mobilnosti i efikasne upotrebe akumulacije (štednje). Istorijske, kulturološke i vrijednosne odrednice imaju važnu ulogu u modelovanju uslova za efikasno kreiranje dohotka i njegovu funkcionalnu i socijalno prihvatljivu raspodjelu. Konkretizacija opštih načela u svakoj zemlji zahtijeva veliku socijalnu i političku energiju u kreiranju obrasca koji obezbjeđuje stabilnost i rast.
- Elementi strukturalne (industrijske) politike imaju posebno važnu ulogu. Stoga se mora naći optimalan set aktivnosti i smjernica za primjenu ovih politika. Iskustva pokazuju da su mnoge zemlje ostvarile konkurentsku prednost na međunarodnom planu kao rezultat strateškog fokusa samo na određene industrije. Razumijevanje važnosti industrijske politike i spremnost vlasnika kapitala da učestvuju u implementaciji ključni su faktori i za uspjeh industrijske politike. Ukoliko država ne može uspostaviti adekvatnu politiku, najbolja alternativa je eliminisati „državne darove“, odnosno subvencije, smanjiti porez i, posljedično, inicirati ekonomski rast.
- Vidljivo je da razvijene zemlje nastoje pošto-poto da načine prelaz iz ekonomije zasnovane na materijalnim dobrima u ekonomiju zasnovanu na znanju. Pritom je informaciono društvo definisano kao društvo u kome je proizvedeno više od polovine bruto domaćeg proizvoda i u kojem su više od polovine zaposlenih aktivni u informacionoj ekonomiji. Dakle, finansijski i fizički

kapital su i dalje neophodni faktori procesa proizvodnje, ali glavnu ulogu dobija intelektualni kapital, tj. znanje i sposobnost u pronalazanju i primjeni novih tehnologija i metoda upravljanja preduzećem. Nova paradigma razvoja je ekonomija temeljena na informacijama, pri čemu vlasništvo nad kapitalom postaje sekundarno u odnosu na znanje. Ključno je ovu paradigmu pravilno primijeniti, a ne kao što se na ovim prostorima događalo da se privatizacijom gotovo uništi kapital stvaran poslije Drugog svjetskog rata.

U mjeri u kojoj neka mala i otvorena ekonomija i država ove regije uspije oblikovati i implementirati paradigmu znanja, putem ekonomskog sistema i ekonomskog modela, utoliko će rast, društveni razvoj i blagostanje prije zaživjeti na ovim prostorima.

2. LIMITIRAJUĆI FAKTORI RASTA I RAZVOJA ZEMALJA ZAPADNOG BALKANA

Put rasta i razvoja diktira **anatomija krize** svake zemlje Zapadnog Balkana ponaosob, pa time i Republike Srpske i Bosne i Hercegovine. Najmanji zajednički sadržilac tih problema su:

- sadašnji globalni politički procesi,
- neuspjela tranzicija,
- neefikasnost i neizgrađenost institucija,
- insuficijencija javnih finansija.

2.1. Sadašnji globalni politički procesi

Iako je globalizam tu, pored nas, treba istaći da, koliko god je onih koji se za njega zalažu, toliko je i antiglobalista, koji bez zadržke kritikuju principe na kojima počiva svijet u kojem živimo. Zahvatio je sve segmente društva (privredu, kulturu, obrazovanje, nauku...), tako da je za mnoge više prijatna nego što je korist jer „mnoštvo“ pretvara u „mono“, a to, prema mnogima, ne doprinosi progresu u društvu.

Nema sumnje da je knjiga Francuza Tomasa Piketija dobro uplašila bogatu elitu jer autor predlaže recept za smanjenje nesnošljive klasne nejednakosti uvođenjem progresivnog poreza. Dijagnoza aktuelnog stanja kapitalizma u 21. vijeku je zastrašujuća i veoma liči na ono što su još 2011. godine konstatovali nezadovoljni koji su držali pod okupacijom Wall Street i druge finansijske centre širom svijeta.

S druge strane, inicijative i pregovori o stvaranju transatlantskog trgovinskog i investicionog bankarskog partnerstva između Evrope i Sjedinjenih Država, koji bi se mogao zaključiti početkom 2016. godine, takođe je nešto što uveliko utiče ili će uticati na buduće procese oko nas. Čak i njemački list „Spigel“ ne propušta da ukaže da bi ovaj sporazum „mogao da postane malj neoliberalizma koji će razoriti državu blagostanja u Evropi“ i da će tada kompanije zaista biti iznad države.

Rast i razvoj malih zemalja, kao što su gotovo sve zemlje Zapadnog Balkana, ograničen je domaćim tržištem koje je nedovoljno, oskudnim resursima i zarađivačkom moći njihovih ekonomija. Da bi poboljšale svoje performanse i započele proces oporavka i da bi cijeli Zapadni Balkan umjesto poprišta sukoba postao mjesto investicija, rasta i razvoja, neophodna je **preorijentacija njihovih ekonomija na izvoz**.

Iako smo, prema nekima, jedan hladni rat već jednom uspješno prebrodili, opet smo se ponovo približili opasnostima novog „hladnog rata“, istina uobličena samo u drugoj formi – recimo energetske

bezbjednosti. Najnovija ukrajnska kriza neminovno se prelama preko malih zemalja, pa i zapadnobalkanskih. Teško je povjerovati da će Rusija, a pogotovo Kina, dozvoliti da svjetski poredak funkcionira bez njih. Uostalom, kako tumačiti da je šest velikih evropskih ekonomija (Velika Britanija, Njemačka, Francuska, Italija, Švajcarska i Luksemburg) uputilo molbe Pekingu za prijem među osnivače Azijske banke za investicije u infrastrukturu. Očigledno je da ova šestorka nije mogla odoljeti poslovnim izazovima u Aziji. Naime, samo u Kini će biti neophodno mnogo novih i savremenih puteva, škola, bolnica, a otvaraju se i novi putevi svile Kina–Španija, što podsjeća na put svile iz srednjeg vijeka, kada su trgovci spojili Evropu i Daleki istok. Naime, međusobna trgovinska razmjena Evrope i Kine od skoro jednu milijardu evra dnevno samo će i dalje permanentno rasti, što će mnoge regione učiniti atraktivnim kako na Dalekom istoku tako i u Evropi. Tako globalni procesi mogu da pogoduju i razvoju Zapadnog Balkana, slično kao što je nekad pogodovalo Južnoj Koreji koja je bila, 50-ih i 60-ih godina prošlog vijeka, jedna od najsiromašnijih zemalja u svijetu, a sada je jedna od najmodernijih i tehnološki najrazvijenijih. Naravno, ukoliko se izolujemo od globalizacije, to će biti hendikep, ali ukoliko prihvatimo prilike koje globalizacija pruža, biće to naša obećavajuća prednost. Nepovjerenje i političke trzavice između pojedinih zemalja Zapadnog Balkana su takođe teško premostiva barijera za rast ekonomija na Zapadnom Balkanu, a pogotovo povećanje izvoza.

2.2. Neuspjela tranzicija

Tranzicija iz devedesetih godina prošlog vijeka odvijala se na osnovama Vašingtonskog konsenzusa, koji se zasnivao na:

- liberalizaciji,
- privatizaciji,
- deregulaciji.

Koliko je ona bila pogubna za sve zemlje, govore neki od sljedećih pokazatelja:

Tabela 1. Komparativna analiza bruto nacionalnog dohotka¹ prema bruto domaćem proizvodu u 2012. godini

u dolarima

Zemlje	BNP	BDP	Indeks (2-3)
I. ZAPADNI BALKAN			
Albanija	4030	9403	42,9
Bosna i Hercegovina	4750	9392	50,6
Hrvatska	13.490	20.981	64,3
Crna Gora	5280	11.804	44,7
Srbija	7220	14.358	50,3
Makedonija	4620	11.834	39,0
II. Najveći investitori na Zapadnom Balkanu			
Austrija	45.070	42.700	105,6
Njemačka	47.850	44.122	108,4
Francuska	41.750	36.785	113,5
Italija	34.640	34.926	99,2

Podaci iz prethodne tabele praktično pokazuju šta nam to ostaje od stranih direktnih investicija (SDI) i vidljivo je da su sve zemlje Zapadnog Balkana bile više u funkciji rasta BNP-a zemalja povjerilaca koje su investirale i koje su imale veće koristi od ulaganja jer im je BNP veći od BDP-a nego zemlje primalaca SDI čiji je BNP znatno manji nego njihov BDP.

Poruka za male balkanske zemlje je jasna: treba se sve više boriti za domaćeg investitora i više o njemu misliti i brinuti, bez obzira na to šta mislili o tajkunskoj privatizaciji, korupciji, što, naravno, treba mjerama države sasjeci u korijenu.

Neadekvatni efekti SDI u svim zemljama Zapadnog Balkana proizveli su potrebu da se zemlje počnu više zaduživati, što je možda i sama cijena ulaska u Evropsku uniju. Recimo, tu cijenu su platili i neke sadašnje zemlje Evropske unije koje od 1989. godine do danas imaju zabrinjavajući rast zaduženosti: rumunski javni dug je dostigao **132,1** mlrd dolara, Mađarske **202,0** mlrd dolara, država prethodne SFRJ **175** mlrd dolara, dok su 1989. one imale tek **22** mlrd dolara.

2.3. Neefikasnost i neizgrađenost institucija

Neefikasnost i neizgrađenost institucija je limitirajući faktor rasta izvoza i poboljšanja ekonomske slike Zapadnog Balkana. Da bi, recimo, u Bosni i Hercegovini došlo do rasta izvoza poljoprivrednih proizvoda, neophodno je urediti sistem kontrole „**od njive do trpeze**“ i sinhronizovati rad različitih institucija (agencije za zaštitu zdravlja, kancelarije za veterinarstvo, agencije za sigurnost hrane i još mnogo toga, zbog čega se već dugo ne može doći do političkog dogovora). Posljedica slabih (neefikasnih) institucija je i širenje sive zone poslovnih aktivnosti, što pogoduje rastu kriminala i korupcije, a to neminovno zaustavlja bilo kakav ekonomski rast i razvoj i narušava ekonomske slobode, gdje je Bosna i Hercegovina od svih zemalja Zapadnog Balkana najlošije plasirana jer je od 178 zemalja na **101. mjestu** (Srbija 95, Hrvatska 87, Slovenija 74, Crna Gora 68, Makedonija 43).

Sve ovo upućuje na potrebu dubokih institucionalnih reformi, jer država uz dodatno (pogubno) zaduživanje postaje najveći investitor i faktor koji najviše (pogubno) zapošljava i širi državnu administraciju, a na drugoj strani **nedovoljne privatne investicije** prouzrokuju nestanak radnih mjesta u privatnom sektoru, a naša srećnija i izvjesnija budućnost je upravo u tom sektoru.

Vjerovanje da će „**nevidljiva ruka tržišta**“ dovesti našu privredu u red očigledno se nije obistinilo, pa se na velika vrata ponovo vraća „**vidljiva ruka države**“. Na ovim pitanjima su i najveća teorijska sporenja, gdje neoliberali za krizu okrivljuju državu, a za njihove protivnike (antiliberalne) neoliberalizam je „zabluda ekonomske nauke“ (Politika, 2015, str. 10) čije su posljedice katastrofalne i „sinonim za ekonomsku neefikasnost i moralnu neosjetljivost“. Ima i onih neutralnih koji tvrde da ne pripadaju nijednom od ova dva suprotstavljena bloka. Međutim, bez obzira na to gdje nas svrstali, da li u neoliberalne ili u njihove protivnike, osnovano je zapitati se šta se može očekivati od ovakvih **nekompetentnih institucija države**, tako da je u našim uslovima potrebno biti rezervisano u tom pogledu, jer na ovim prostorima, izgleda, tek treba izgraditi državu. Dramatične promjene i institucionalne reforme, čini se, nisu neophodne zbog isključivo visokog **nivoa javne potrošnje**, već primarno zbog **niskog nivoa bruto domaćeg proizvoda** („male pogače“).

¹ Bruto nacionalni dohodak ne pripada konceptu proizvodnje, već konceptu dohotka i jednak je bruto domaćem proizvodu **minus** primarni dohodak plaćen od strane rezidenata prema nerezidentima, **plus** primarni dohodak koji su primili rezidenti iz ostatka svijeta (Tihomir Domazet: *Ekonomika rasta i pune zaposlenosti u Hrvatskoj*, Hrvatska gospodarska komora, Zagreb, 2014).

Ukoliko se privredna regulativa i institucije, kao što je slučaj kod nas, nađu u **kandžama politike**, ubrzo neće biti u stanju da služe ni politici koja ih prisvaja, a ni privredi radi koje postoje (M. Vasiljević,

2012) što pokazuju podaci o poslovanju privrede Republike Srpske od 2002. do 2013. godine:

Tabela 2.

	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Nedostajući kapital (mil. KM)	1.399,2	1.339,9	1.493,7	1.581,3	1.476,6	1.748,2	1.819,9	2.640,0	2.401,0	2.469,7	2.701,5	2.210,0
Stopa pokrivenosti zaliha neto obrtnim fondom (%)	8,64	18,16	13,28	7,6	28,6	33,85	49,28	15,13	14,1	22,12	12,5	32,6
Gubici privrede (mil. KM)	2.453,9	2.639,7	2.517,8	2.793,3	2.873,2	3.130,9	3.134,7	3.807,2	3.778,7	4.026,8	3.801,9	4.473,8
Stopa zaduženosti privrede (%)	25,3	27,3	23,5	27,6	28,3	32,2	36,4	40,5	37,6	39,7	41,5	44,5

2.4. Insuficijencija javnih finansija

Posljednja finansijska kriza naglasila je pitanje modela i puta ka razvoju tržišne ekonomije. Kriza koja je došla iz najrazvijenijih tržišnih zemalja pokazala je da tržišne ekonomije nisu uvijek ni efikasne ni stabilne. Isto tako, uloga države i njene regulacije nije samo ograničavajuća za ekonomske aktivnosti, nego ona ima i konstruktivnu i katalizatorsku ulogu u promociji preduzetništva, ali i u obezbjeđenju ekonomske i socijalne infrastrukture. Dakle, kada je riječ o razvoju, nije pitanje izbora između nesavršene državne intervencije i savršenog tržišta, nego se radi o izboru između nesavršene države i nesavršenog tržišta. Očigledno je da tržište treba provjeravati efikasnost države, a država efikasnost tržišta.

Ono što sve nas treba da zabrine je da kod nas još uvijek novac čeka projekte, umjesto da projekti čekaju novac (kredite i slično). Prema nekim analizama, u Bosni i Hercegovini postoji oko 1,7 milijardi konvertibilnih maraka odobrenih ali neiskorištenih (slobodnih) sredstava, za što se za nepovlačenje kreditnih linija međunarodnih finansijskih institucija plaćaju ogromni kazneni penali. Naravno, sličan je problem i u bankarskom sistemu, koji je kod nas prelikvidan, i umjesto da finansira privredu, banka finansira državu, lokalne samouprave i fondove, što je sasvim nedopustivo. Zato nam se čini da je i na ovom području neophodna intervencija države, jer tamo gdje zataji tržište, mora početi djelovati država prema sintagmi, kako je to u periodu od 1966. do 1972. rekao bivši ministar privrede Njemačke Karl Širer: „**Toliko mnogo tržišta koliko je moguće, toliko mnogo države koliko je potrebno**“. Sve to treba da bude u funkciji očuvanja zdravih fiskalnih pozicija u srednjem i dugoročnom periodu kao preduslova za makroekonomsku stabilnost i održivi ekonomski rast. Naime, opštepoznato je da javni dug otežava odluke o štednji i investicijama. Glavni kanali za prelaz iz visokog deficita (duga) prema ekonomskom rastu mogu biti sažeti kako slijedi:²

Prvo, veliki javni dug može povećati realnu kamatnu stopu i time istisnuti privatne investicije.

Drugo, ako učesnici privređivanja uvide da je trenutna fiskalna politika neodrživa, oni će povećati svoju štednju kako bi se zaštitili od budućih povećanja poreza. Isto tako, investitori mogu biti obeshrabreni ako se očekuje da će buduće dobiti i dividende biti oporezovane po višoj stopi, a što takođe može dovesti do bijega kapitala. To vrijedi i u slučaju kada velike fluktuacije u fiskalnim politikama komplikuju dugoročne odluke koje donosi privatni sektor.

Treće, loše osmišljeni naponi smanjenja deficita i duga, recimo, kroz rezove u javnim investicijama, mogu negativno uticati na dugoročni ekonomski rast.

Povezanost između oporezivanja i ekonomskog rasta je, dakle, vrlo složena. Dok teorija i empirijske studije pružaju obimne analize u kojima su poreske strukture povezane sa većim ekonomskim rastom, potrebno je obratiti pažnju na detalje. Na primjer, sposobnost određenih poreskih struktura da povećaju ekonomski rast zavisi od specifičnih ekonomskih struktura (npr. udjela rada u bruto domaćem proizvodu i udjela sive ekonomije), institucionalnih faktora (npr. efikasnost poreske administracije) i interakcije između parafiskaliteta, poreskih izdataka i sistema doprinosa. Prema tome, kada govorimo o reformi poreskog sistema, s obzirom na potrebu za podrškom ekonomskom rastu, treba uzeti u obzir specifične okolnosti određenih zemalja, pa i Republike Srpske. Štaviše, postoji kauzalna povezanost između ukupnog poreskog tereta i ekonomske aktivnosti, koja zavisi od tipa i efikasnosti javne potrošnje finansirane kroz javne prihode. Ova procjena je dodatno zakomplikovana kompromisom između ekonomskog rasta i drugih ciljeva. Primarni cilj poreskog sistema treba da je obezbjeđenje potrebnih sredstava za finansiranje javnih dobara i usluga.

Stoga bi promjena politike oporezivanja, i to iz visokog oporezivanja rada (plata) u oporezivanje potrošnje, mogla znatno povećati ekonomski rast Republike Srpske. Naime, indirektno oporezivanje ima širu poresku bazu od oporezivanja rada (plata), što bi, uvjereni smo, moglo umnogome povećati i zaposlenost. O ovom pitanju sagovornike treba tražiti i u Federaciji Bosne i Hercegovine prilikom konstituisanja vlasti na nivou Bosne i Hercegovine. Trenutno, Republika Srpska nije poželjna destinacija za investitore ni domaćih, a kamoli stranih investitora. Reper (benchmarking) nove Vlade Republike Srpske treba da bude opterećenje najviše 60% poreza i doprinosa na neto plate, i povećanje PDV-a, za razliku između sadašnjeg oporezivanja neto plata i graničnog opterećenja od 60%.

Naime, jedan od često korišćenih pokazatelja mjerenja osjetljivosti poreza na rad je poreski klin. Poreski klin pokazuje koliki dio bruto plate zaposlenih poslodavac mora obračunati i uplatiti državi u obliku poreza i doprinosa. Viši granični poreski klin može obeshrabriti rad i, uopšte, zapošljavanje, što karakteriše sadašnje stanje u Republici Srpskoj. U Evropskoj uniji poreski klin na rad je znatno viši nego u zemljama koje nisu njene članice. Pojedine zemlje s velikim javnim sektorom imaju tendenciju visokog oporezivanja plata, što može negativno uticati na ekonomski rast. Pa ipak, u pet zemalja članica

² Tanzi, V. and N. Chalk (2002). Impact of large public debt on growth in the EU: A discussion of potential channels, in: Buti, M., J. von Hagen and C. Martinez-Mongay (eds.) *The behaviour of fiscal authorities. Stabilization, growth and institutions* (Palgrave), pp. 186–211.

Evropske unije (Irska, Francuska, Njemačka, Mađarska, Holandija) poreske reforme su pomogle smanjivanju graničnog poreskog klina za više od pet postotnih poena u periodu između 2000. i 2007. godine. Samo je u Grčkoj granični poreski klin povećan za više od devet postotnih poena paralelno sa ekspanzijom njihovog javnog sektora.

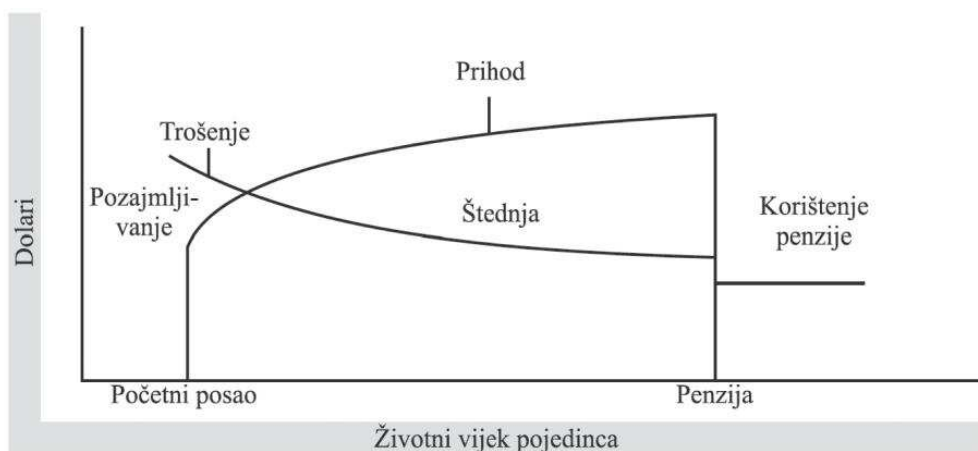
Veličina i trajanje efekata ekonomskog rasta od poreskih promjena na oporezivanje rada do poreza na potrošnju vrlo snažno varira u odnosu na druge strukturne faktore. Simulacija Evropske komisije za evrozonu ističe da poreska promjena od 1% BDP-a može povećati zaposlenost za 0,25%, kao i realni BDP za oko 0,2% u dugoročnom periodu.³ Većina pozitivnih efekata djeluje na rast u prve tri godine, što bitno zavisi od toga koliko povećanje indirektnog oporezivanja rezultira višim potrošačkim cijenama i stvarnim smanjenjem transfernih plaćanja i plata. Štaviše, institucionalni faktori, kao što su minimalne plate i instrumenti kolektivnog pregovaranja, povezani su s poreskom politikom na više načina i utiču na rezultat politika poreskih promjena.⁴

Među članicama Evropske unije struktura prihoda uveliko varira te postoji samo blaga promjena kada se govori o indirektnom oporezivanju. Oslanjanje na direktne poreze i doprinose socijalnog osiguranja u ukupnim javnim prihodima kreće se u rasponu manjem od 50% u Bugarskoj do 72% u Belgiji. Osim udjela indirektnih i direktnih poreza, i sistem direktnih poreza sam po sebi može znatno uticati na ekonomski rast. Utvrđeno je da su više stope poreza na dohodak manje štetne na ekonomski rast od poreskih stopa koje plaćaju preduzeća za porez na dobit i za doprinose socijalnog osiguranja zaposlenih.⁵

Razmatrajući kretanja u okruženju te sagledavajući sve naše specifičnosti, izlazak iz krize, pored dijagnoze stanja, zahtijeva precizne i izvodljive prijedloge. Naše stanovište je zasnovano na sljedećim uporištima:

- a) Konkretno, kriza u Republici Srpskoj je višedimenzionalna i nije za potcjenjivanje jer je broj penzionera nadmašio broj zaposlenih, s tim da se ima u vidu da je od ukupnog broja zaposlenih blizu 38.000 u vanprivredi (35.848 budžetskih korisnika, 1553 zaposlenih u fondovima i 8211 zaposlenih u opštinama – stanje 31. 12. 2013).

Grafik 1. Tokovi u okviru savremene ekonomije

³ European Commission (2008a), Public finances in EMU – 2008, European Economy (Brussels:(http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication_summary12834_en.htm).

⁴ European Commission (2006c), Macroeconomic effects of a shift from direct to indirect taxation: A simulation for 15 EU Member States, note presented by the European Commission services (DG TAXUD) at the 72nd meeting of the OECD Working Party No.2 on Tax Policy Analysis and Tax Statistics, Paris, 14–16 November 2006. <http://www.oecd.org/dataoecd/43/56/39494151.pdf>

⁵ OECD (2007a), Tax and economic growth: A progress report, paper by the Centre for Tax Policy and Administration for discussion of the meeting of Working Party No. 2 on Tax Policy Analysis and Tax Statistics on 22–24 May 2007 (Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development).

U prvim godinama svog života, pojedinac može da troši više nego što zarađuje. Na primjer, možete pozajmiti novac da platite školovanje. Uostalom, nadate se da ćete se zaposliti i zaraditi dovoljno da otplatite kredite i počnete stvarati rezervu (dovoljnu da se pokriju hitni slučajevi i penzionisanje). Ovu rezervu ćete koristiti kada se penzionišete i u slučaju da su vam primanja manja od onoga što trošite.

S druge strane, budući da je ovdje riječ o osiguranju na dugi rok, ova akumulirana sredstva mogu biti značajan faktor rasta investicija u svakoj ekonomiji koja penziono osiguranje ne zasniva samo na „pay as you go“ sistemu. Naime, u najvećem broju ne samo razvijenih već i tranzicijskih zemalja potencira se i dobrovoljno osiguranje odnosno privatni penzijski fondovi „fully funded“ sistem u odnosu na pomenuti „pay as you go“ sistem. Sistem kapitalizovanih fondova preferiraju zaposlena mlađa lica jer je za obezbjeđenje pristojnih penzijskih naknada potreban duži period oplodnje kapitala, što pretpostavlja profitabilno ulaganje, a uz to i u niskorizičnu aktivu.

Sistem tekućeg finansiranja ili „pay as you go“ nerijetko se naziva i sistemom međugeneracijske solidarnosti, koji se zapravo zasniva na finansijskom transferu sadašnjih zaposlenih ka sadašnjoj penzionerskoj populaciji. Međutim, ovaj sistem tekućeg finansiranja penzija je pogodan za zemlje koje u strukturi stanovništva imaju veći udio mlađeg stanovništva i ukoliko je ekonomija u usponu. Riječju, ovaj sistem finansiranja penzijskog osiguranja može dobro funkcionisati samo u uslovima velikog broja aktivnih osiguranika (koeficijent od 3 do 3,5) u odnosu na broj korisnika osiguranja penzionera i poteškoće nastupaju već u slučaju ispod 2,5 zaposlena (Tatjana Rakonjac Antić, 2012). U uslovima starenja stanovništva, kao što je stanje kod nas, pa i u cijeloj Evropi, jedno od rješenja je povećanje doprinosa za penzijsko osiguranje, što za posljedicu ima poskupljenje rada i podsticanje evazije plaćanja doprinosa te povećanje „crnog tržišta rada“. Da bi se izbjeglo dalje povećanje doprinosa za penzijsko osiguranje, nerijetko Vlada sredstva u javnim penzionim fondovima dopunjuje iz budžeta. Neke zemlje (Francuska, recimo) u cilju rješavanja ovog problema pribjegavaju produženju godina radnog staža i starosti potrebnih da bi se mogli penzionisati, ili pak smanjenju nivoa penzija, što dovodi do pogoršanja ionako loše finansijske situacije penzionera (slučaj u Srbiji). Ovaj sistem osiguranja penzionera je skoro u svim zemljama u krizi uglavnom zbog negativnih demografskih kretanja, ali i pogoršanja pokazatelja i odnosa broja zaposlenih i broja penzionera, tj. smanjenja „racija zavisnosti“.

Kao odgovor na finansijsku neodrživost postojećeg sistema tekućeg finansiranja penzija, mnoge zemlje su uvele sistem dobrovoljnog osiguranja, tj. kapitalizovanih fondova (privatni penzijski fond), gdje penzijska naknada zavisi od uplaćenih doprinosa i od prinosa na investirana sredstva doprinosa – stope kapitalizacije ostvarene na finansijskom tržištu. S tim u vezi, penzijska naknada zavisi od visine uplaćenih doprinosa i njihovih kapitalizovanih iznosa (Tatjana Rakonjac Antić, 2012). Ukoliko se doprinosi zaposlenih i poslodavaca investiraju kod kapitalizovanih fondova i penzijskih šema, oni u tom slučaju uživaju poresku zaštitu od države.

Prelazak sa jednog na drugi penzijski sistem, tj. sa sistema tekućeg finansiranja penzija na sistem kapitalizovanih fondova izaziva brojne probleme:

- stvaranje visokih transakcionih troškova (zbog nedostajućih sredstava za pokriće penzijskih nadoknada sadašnjih penzionera),
- prisustvo socijalne napetosti i stvaranje većeg obima opterećenja za određene starosne grupe osiguranika.

Sve to upućuje na potrebu da država, odlučujući se na reformu penzijskog sistema, treba da obezbijedi i nedostajuća sredstva (Tatjana Rakonjac Antić, 2012). Možda je to i krucijalni razlog odgađanja suštinskih reformi penzionog sistema kako bi se ubrali još poneki politički poeni, jer malo koji glasači odnosno navijači mare za gubitak ekonomskih poena.

Reformisani penzijski sistem i kod nas bi mogao biti u funkciji stabilizovanja ekonomije i jačanja socijalne stabilnosti društva. Reforma je nužna, jer već godinama fond penzijsko-invalidskog osiguranja penzije ne može da pokrije svojim prihodima već nedostajuća sredstva obezbjeđuje iz budžeta Republike Srpske. To na najbolji način pokazuju podaci iz naredne tabele:

Tabela 3. Prihodi, rashodi i finansijski rezultat Fonda penzijsko-invalidskog osiguranja u periodu 2002–2013. godine

Godina	Prihodi	Rashodi	Finansijski rezultat
1	2	3	4
2002.	333.595.543	300.321.867	33.273.676
2003.	326.782.900	334.918.058	- 8.135.158
2004.	413.721.312	408.982.168	- 4.739.144
2005.	459.853.840	470.812.946	- 10.959.106
2006.	560.626.630	548.721.634	11.904.996
2007.	629.150.499	612.442.420	16.708.079
2008.	777.429.872	818.340.069	- 40.910.197
2009.	803.326,452	917.117.307	- 113.790.855
2010.	924.335.774	915.891.573	8.444.201
2011.	926.814.288	916.089.550	10.724.738
2012.	875.976.362	904.193.159	- 28.216.797
2013.	924.942.002	954.327.599	- 29.385.597

Izvor: Dokumentacija Fonda penzijsko-invalidskog osiguranja i izvještaji o reviziji finansijskih izvještaja

Održanje penzijskog sistema već se godinama ne može obezbijediti prihodima od doprinosa za penzijsko-invalidsko osiguranje te se sve više, radi njegovog opstanka, nedostajuća sredstava, kako smo već istakli, alimentiraju iz budžeta Republike Srpske. S obzirom na ograničenost fiskalnog kapaciteta zemlje, takva praksa, koja je u ovom vremenu vjerovatno nužna, dovodi do sve većeg fiskalnog deficita, a time i do smanjenja konkurentne sposobnosti zemlje jer se sve više uzima od privrede i zaposlenog radnoaktivnog stanovništva. U takvim uslovima investicije se pomjeraju u drugi plan i zapravo se traže rješenja samo s ciljem kako iz mjeseca u mjesec preživjeti. Za sve to se plaća visoka cijena putem, kako smo prethodno konstatovali, zaduživanja zemlje, a i Fonda, što negativno djeluje na našu privredu, koja postaje još nekurentnija zbog rasta poreskog opterećenja. Takvom fiskalnom politikom perspektivno se smanjuje fiskalni kapacitet i dovodi se ozbiljno u pitanje mogućnost održivosti takvog sistema na dugi rok. Podatak da imamo više od 247.000 penzionera i 240.146 zaposlenih već je alarmantan i upućuje na to da ovdje nešto ne štima i da neke od politika treba hitno mijenjati.

2.4.2 Ekonomsko-finansijska održivost zdravstvenog sistema

Pored toga što je zdravlje jedno od osnovnih ljudskih prava, ono je jedna od pretpostavki ekonomskog rasta i razvoja društva. I pored toga, nivo zdravlja pojedinca i ukupnog stanovništva je i indikator razvijenosti dotične države na koji presudno utiče „trougao zdravstvene zaštite“, tj. korisnici i davaoci zdravstvenih usluga i osiguravajuće kompanije kao posrednici u osiguranju. Između korisnika zdravstvenih usluga i posrednika odvija se proces finansiranja, tako da ćemo u nastavku rada ukazati na probleme obezbjeđenja finansijskih sredstava za održanje zdravstvenog sistema. Naime, pored doprinosa za zdravstveno osiguranje, sredstva se obezbjeđuju i dotacijama iz budžeta, ličnog učešća osiguranika u pokriću troškova (participacije), poreskim i carinskim olakšicama, posebnim porezima i slično. Pored obaveznog osiguranja, u mnogim zdravstvenim sistemima zemalja postoji i dobrovoljno osiguranje, koje funkcioniše na osnovu sredstava uplaćenih premija, čija se visina određuje u skladu sa rizikom osiguranja.

S obzirom na način mobilisanja finansijskih sredstava (poreza, doprinosa i dr.), metodu plaćanja zdravstvenih usluga, način finansiranja bolnica i drugih zdravstvenih ustanova, sistem kontrole sprovođenja zdravstvene zaštite i slično, može se govoriti o:

- Bizmarkovom modelu (1883), koji se naziva i klasičnim (obaveznim) zdravstvenim osiguranjem,
- Beveridžovom modelu (1948), odnosno modelu „budžetskog zdravstvenog osiguranja“,
- Samaškovom modelu (1920) ili modelu „državno vođene zdravstvene zaštite“.

Pritom su teorija i praksa finansiranja zdravstvenog osiguranja u svijetu iskristalisale nekoliko modela:

- **potpun (čist) državni/javni model**, koji je prisutan u nekoliko zemalja gdje država (Kuba, Sjeverna Koreja) finansira i reguliše pružanje zdravstvenih usluga njihovim korisnicima;
- **preovladavajući (dominantni) javni model**, gdje se zdravstvo finansira dominantno iz javnih izvora, a sprovođenje zdravstvene zaštite je preovladavajuće u nadležnosti javnih zdravstvenih službi;
- **mješoviti model** finansijskog zdravstvenog osiguranja, koji podrazumijeva kombinaciju javnog i privatnog modela finansiranja;
- **preovladavajuće (dominantno) privatni model finansiranja**, koji je prisutan u Sjedinjenim Državama, gdje je početkom ovog vijeka oko 44% sredstava u javnom sektoru mobilisano iz javnih izvora;
- **potpun (čist) privatni model finansiranja** zdravstvenog osiguranja, koji je prisutan, recimo, u Singapuru, gdje preko 90% zdravstvene zaštite finansiraju korisnici osiguranja (Tatjana Rakonjac Antić, 2012).

Pored obaveznog osiguranja, u praksi egzistiraju i dopunsko i privatno zdravstveno osiguranje. Iako su obavezno i privatno zdravstveno osiguranje dosta poznati, dopunsko (dodatno) osiguranje uvodi se za pojedine oblike zdravstvene zaštite, gdje se, zapravo, pokriva razlika između ukupnih troškova zdravstvene zaštite osiguranika i nivoa obaveznog osiguranja, za što ima polisu dopunskog osiguranja.

Zemlje nastale raspadom prethodne Jugoslavije imale su u bivšoj Jugoslaviji tradicionalno visok nivo ostvarivanja prava iz socijalne zaštite, a posebno iz zdravstvenog osiguranja. U sadašnjim uslovima, jedan od uzroka lošeg stanja u zdravstvu su niska izdvajanja koja u Republici Srpskoj iznose prosječno 200 evra (oko 400 KM), dok su u Evropskoj uniji u 2011. godini iznosili 1900 evra (oko 3800 KM), što je kod nas višestruko manje, iako je bruto domaći proizvod po stanovniku po osnovu kupovne moći ovdje manji za oko tri puta. Stanje u ovom sektoru najbolje ilustruju sljedeći podaci:

Tabela 4. Finansijski rezultati poslovanja Fonda zdravstvenog osiguranja Republike Srpske u periodu od 2002. do 2013. godine

GODINA	PRIHODI	RASHODI	(I – II) FINANSIJSKI REZULTAT
1	2	3	4
2002.	182,382.304,00	171,218.827,00	11,163.477,00
2003.	203,406.826,86	235,301.118,68	– 31,894.291,82
2004.	204,840.850,68	211,293.872,72	– 6,453.022,04
2005.	215,886.734,33	213,053.690,12	2,833.044,21
2006.	331,197.153,05	334,231.280,75	– 3,034.127,70
2007.	345,627.650,59	344,838.293,39	789.357,20
2008.	418,351.746,95	416,090.881,90	2,260.865,05
2009.	487,274.297,13	496,473.635,09	– 9,199.337,96
2010.	483,840.515,47	538,188.966,45	– 54,348.450,98
2011.	547,728.886,61	545,454.611,63	2,274.247,98
2012.	549,857.376,25	588,915.334,00	– 39,057.957,75
2013.	583,405.564,33	601,003.201,05	– 17,597.636,72

Izvor: Dokumentacija Fonda zdravstvenog osiguranja Republike Srpske i izvještaji o reviziji finansijskih izvještaja

Drugi, ne manje značajan faktor lošeg stanja u zdravstvu kod nas je neracionalna mreža zdravstvenih ustanova, a investicije i novi stokovi opreme i novih građevina, povećanjem troškova amortizacije,

samo će još više usložiti probleme u ovom sektoru. Čini se da je u ovom sektoru, kao i u nekim drugim, izgubljena mjera realnosti kad je riječ o našim mogućnostima s obzirom na kadrovske resurse

i veoma ograničenu kapacitiranost u tom pogledu. Riječju, velika ulaganja u ovaj sektor, bez obzira na uvjeravanja, nisu potkrijepljena objektivnom *cost-benefit* analizom. Smatramo da je u zdravstvenom sistemu zanemareno tekuće poslovanje jer korisnici zdravstvenih usluga ni izbliza ne mogu dobiti ono što bi u ovom vremenu izrazitog siromaštva objektivno trebalo obezbijediti osiguranim licima, ali i cjelokupnom stanovništvu. Finansijski rezultati poslovanja zdravstvenih ustanova već poodavno upozoravaju (zdravstvene ustanove u velikom dijelu nisu u stanju uplatiti poreze i doprinose za svoje zaposlene) da je upitna održivost ovakvog zdravstvenog sistema.

Ako je zdravstvo Republike Srbije dvije godine uzastopno ocjenjivano kao najlošije u Evropi, onda možemo samo zamisliti gdje se mi na toj ljestvici nalazimo. Zato, u cilju stvaranja pretpostavki za ekonomsko-finansijsku održivost zdravstvenog sistema Republike Srpske, treba sagledati mogućnosti:

- posebnog namjenskog oporezivanja prometa duvanom, alkoholnim pićima i luksuznom robom čiji bi prihodi potpomogli unapređivanje zdravstvenog sistema;
- u skladu sa prihvaćanjem nekog od modela finansiranja izvršiti optimiziranje sistema. Naime, u prethodnom periodu Fond je ušao u ugovaranje zdravstvenih usluga i sa privatnim sektorom, a istovremeno nisu smanjivani kapaciteti u javnom sektoru i ta prekapacitiranost je finansijski neodrživa, pogotovo u dugom roku;
- preispitivanje strategijskog opredjeljenja organizacije i rada primarnog nivoa zdravstvene zaštite, ali posebno sekundarnog

i tercijarnog nivoa. U ovoj kriznoj ekonomskoj situaciji, neophodno je sagledati racionalnost mreže zdravstvenih ustanova sekundarnog, a naročito tercijarnog nivoa.

Prema tome, osnovna dilema je da li ćemo u ovakvim oskudnim sredstvima za zdravstvo i lošoj ekonomiji razvijati autonomni zdravstveni sistem Republike Srpske ili ćemo se oslanjati na kapacitete (prostorne, kadrovske i druge) Republike Srbije. Od razrješavanja ovih dilema zavisice umnogome i sudbina zdravstva u narednom periodu, gdje je svake godine vidan permanentan odlazak naših najjačih kadrova u inostranstvo.

2.4.3. Sistem dječje zaštite i demografska slika

Dječja zaštita (strategija i politika) jedna je od važnih komponenti demografske slike svake zemlje, pa tako i Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Zbog pogoršanja demografske slike, mnoge zemlje unapređuju zakonodavstvo u oblasti dječje zaštite, pronalazeći nove izvore finansiranja sve većih potreba djece i njihovih porodica. Ono što zabrinjava su najnovija američka istraživanja koja govore da će se u svijetu do 2040. godine udvostručiti broj stanovnika starijih od 65 godina i da će sa 1,3 milijarde stanovnika u svjetskoj populaciji imati porast učešća sa sedam na 14 procenata. Da je na ovome potrebno raditi i kod nas i istrajavati, na najbolji način pokazuju podaci Fonda dječje zaštite Republike Srpske o stanju akumuliranog deficita i deficita tekuće godine u periodu 2009–2013, tj. nakon globalne finansijske krize:

Tabela 5.

– u konvertibilnim markama

Stanje na dan 31.12.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Akumulirani suficit/deficit	923.420,04	-15.861.480,44	-33.128.511,45	-21.505.069,91	-22.485.518,34	-11.333.403,39
Deficit/suficit tekuće godine	-2.449.702,54	-16.561.902,53	-18.291.976,72	-1.056.710,87	-1.179.769,07	594.971,29

Demografska slika Republike Srpske je dramatična jer su gotovo svi agregatni i strukturni dijelovi nepovoljni. Posljednjih godina prisutna je depopulacija, tj. smanjenje broja stanovnika, bar na bazi evidencije sveštenika u eparhijama i hodža u islamskim sredinama, što je slučaj i u Njemačkoj, i tu smo gotovo identični. Prema ovome se ni naši susjedi u tom pogledu ne mogu pohvaliti jer su i oni u sličnoj situaciji. Pored ove prirodne depopulacije, kao dugoročni proces prisutno je i starenje stanovništva, a to zahtijeva bogatije socijalne fondove. Danas je porodica, kao osnovna ćelija društva, napadnuta sa nekoliko strana:

- niskim ili neznatnim dohotkom (iako je zaposleno 240.146 stanovnika), nezaposlenošću koja je već godinama zabrinjavajuća, gdje je administrativna stopa nezaposlenosti na nivou od oko 44% i anketne nezaposlenosti od oko 25,7% (broj nezaposlenih/broj nezaposlenih plus broj zaposlenih);
- nedovoljnom brigom o djeci i položaju žena u društvu, nepoštovanjem ugovora o radu od poslodavaca, nedostatkom pravne zaštite i predvidljivošću sudskih presuda.

Dječja zaštita, bolje reći njen fond, takođe je u problemima zbog platežne nesposobnosti jer se duguje po osnovu refundacije plata za vrijeme trudničkog bolovanja, a uz sve to, naknade, za rođeno dijete (dječji dodatak) na veoma su niskom nivou. Pored ostalih faktora, to za posljedicu ima loše pokazatelje prirodnog priraštaja, što se

pokazuje i na smanjenju broja upisanih prvačića u osnovne škole gdje se iz godine u godinu taj broj smanjuje, tako da se prethodne godine sveo na njih 10.350.

Čini se interesantnim ukazati na pozitivne primjere zemalja koje su uspjele povećati prirodni priraštaj. S tog stanovišta, primjer Rusije je posebno upečatljiv jer je predsjednik Putin prvog dana nakon povratka u Kremlj (7. maja 2012) donio tzv. majske ukaze. Riječ je o 11 dokumenata, državnih resornih strategija, koje se tiču socijalne zaštite, obrazovanja, zdravstva, državne uprave i dugoročne ekonomske politike. Posljednji, 11. ukaz, broj 606. je pod nazivom „O mjerama za realizaciju demografske politike Ruske Federacije“. Naime, još 2010, nakon 15 godina pada, Rusija je prvi put od devedesetih godina prošlog vijeka, kada je godišnje „gubila“ i do milion stanovnika, zabilježila porast njihovog broja, prevashodno zahvaljujući neprestanom prilivu imigranata, pretežno etničkih Rusa i ostalih građana iz bivših sovjetskih republika. Tek 2012. godine došlo je do pozitivnog prirodnog priraštaja, gdje je broj rođenih premašio za 5.000 broj umrlih. U 2014. godini, broj stanovnika Rusije je svakodnevno rastao prosječno za 185 djece. U Ukazu 606. navodi se da bi do 2018. godine zbirni koeficijent nataliteta po jednoj ženi trebalo podići na 1,75 djece. Ovaj cilj je počeo da se ostvaruje, iako je i on nedovoljan za prostu reprodukciju stanovništva, za što je neophodno više od dva djeteta.

Ukazom je predviđeno da svaki region Rusije iz svog budžeta finansira tzv. dječji minimalac koji je iznosio oko 200 evra, mjesečnu novčanu pomoć porodici za treće i svako sljedeće dijete, sve do navršene treće godine. Za žene je predviđeno obavezno porodijsko odsustvo u trajanju od prosječno šest mjeseci i za to vrijeme poslodavac isplaćuje zaradu koju potom refundira iz državnog budžeta. Postoji mogućnost i dodatnog odsustva za podizanje djeteta u ukupnom trajanju do tri godine, od čega im se jedna i po godina računa u neprekidni radni staž. U ovom periodu, Ruska Federacija iz Fonda socijalnog osiguranja isplaćuje naknadu i penzijsko i socijalno osiguranje roditelja, što, dakle, ne pada na teret poslodavca. Pored podizanja nataliteta, radi se i na padu mortaliteta i nastoji se da se raznim mjerama životni vijek u prosjeku poveća sa 72 na 74 godine. Mjere se odnose na poboljšanje kvaliteta medicinskih usluga i prevencije obolijevanja.

Loši pokazatelji prirodnog priraštaja u Republici Srpskoj su posljedica i loše ekonomske situacije u zemlji, sve većeg broja nezaposlenih, dugog čekanja na zaposlenje i gubljenja perspektive ostanka na ovim prostorima. Podaci Fonda dječje zaštite Republike Srpske od 2002. do 2013. godine pokazuju da je od različitih nivoa vlasti u Republici Srpskoj bilo transfera u „Fond za treće i četvrto dijete“, „Stop bijeloj kugi“, „Dječja nedjelja 2011“ i slično. Riječ je o preduzimanju niza kratkoročnih i dugoročnih mjera za poboljšanje prirodnog priraštaja. Međutim, za značajnije popravljivanje položaja ove populacione skupine neophodne su i druge mjere u oblasti poreske politike koje bi bile u funkciji jačanja privrednih aktivnosti, povećanja broja zaposlenih i, po tom osnovu, povećanja socijalne stabilnosti u Republici. Pri tome treba imati u vidu razlike između kratkoročnih i dugoročnih efekata vođenja poreske politike. Važnost blagovremene spoznaje razlike između kratkoročnih i dugoročnih efekata je, kako kaže J. E. Stiglic, „zbog kratkovidnosti koju država i političari često ispoljavaju“ (Joseph E. Stiglic, 2004). Jer, recimo, šta ako zemlja u tranziciji, kojoj nedostaju investicije, uvede porez na dividendu, kao što je to učinila Republika Srpska, ili pak porez na štednju? To će, prema našem mišljenju, dati eventualno kratkoročni efekat – povećanje javnih prihoda, ali na dugi rok uvedeni porez može, a najčešće se to i dešava, obeshrabriti investitore da ulažu svoj kapital u ta područja. Takva situacija će prouzrokovati smanjenje tražnje za radnom snagom, što će smanjiti fond plata, a to će se dalje negativno reprodukovati na punjenje fonda penzijsko-invalidskog i zdravstvenog osiguranja, te osiguranja od nezaposlenosti i dječje zaštite. Ako se tome doda preglomazni birokratski državni aparat (zajedno sa lokalnim zajednicama) i još prisutan visok procenat stvaranja bruto domaćeg proizvoda u svojoj ekonomiji, onda je malo vjerovatno da ovako slabašna i nekurentna privreda sve to može izdržati. Situacija da već duže vrijeme više trošimo nego što zarađujemo, neminovno ukazuje da rješenja treba tražiti i na drugoj strani – u smanjenju javne potrošnje. Međutim, očigledno, Republika Srpska u ovom trenutku nema mogućnosti za to smanjenje. To pogotovo zato što su mnogi od tih fondova u deficitu i platežnoj nesposobnosti, a ni radno zakonodavstvo ne ide im naruku povlačenjem rezova u državnoj administraciji i javnim preduzećima, a sve to vuče nas u lavirint beznađa. Bilo kako bilo, sad ili kasnije, kada će se stanje i odnosi u privredi i društvu još usložiti, shvatićemo da država nije bankomat iz koga se mogu crpiti resursi kako se kome prohtije. Blagovremeno shvatanje ove poruke možda bi moglo biti podsticaj za preorijentaciju poreske politike ka dugoročnim interesima Republike Srpske.

Na osnovu prethodnog, osnovano je ukazati da je insuficijencija javnih finansija posljedica, prije svega, teškog stanja u realnom sektoru, u kome radi oko 240.000 radnika, dok je više penzionera (247.000) i drugih socijalnih grupa korisnika budžeta, kao i veliki broj porodica poginulih i boraca Republike Srpske. Na insuficijenciju utiču:

- *finansijska stabilnost* realnog sektora Republike Srpske, koju karakteriše:
  - nedostatak preko 1,1 mlrd evra (2013);
  - pokrivenost zaliha neto obrtnim kapitalom je tek 32,6%;
  - stopa zaduženosti privrede je 44,5%;
  - gubici privrede su preko 2,2 mlrd evra;
- *procjena* je da će stopa rasta BDP-a u 2015. godini biti tek 1,5%, a anketna stopa nezaposlenosti u 2014. godini je 25,7% sa preko 140.000 nezaposlenih;
- *prosječna neto plata* u Republici Srpskoj je oko 410 evra;
- *javni dug* (budžeta RS, fondova i KBC) u nivou je nešto preko 2 mlrd evra, dok je ukupan dug (plus dug javnih preduzeća i IRB) nešto preko 2,5 milijardi evra i njegovo učešće u BDP-u na kraju 2014. godine je u nivou 58%, što je znatno ispod nivoa zemalja u okruženju.

Međutim, iako je naš javni dug manji nego kod mnogih zemalja Evropske unije, kreditore prije svega interesuje sposobnost države da zajmove uredno servisira. Naime, mnoge države su zadužene i iznad nivoa bruto domaćeg proizvoda ali pri zaključivanju treba biti veoma obazriv, jer ti podaci otkrivaju stanje ekonomije dotične zemlje i njene sposobnosti i s tim u vezi da li je u mogućnosti da vraća svoje dugove. Pri tome, percepcija kreditora o zemlji dužniku je odlučujući faktor jer ukoliko je to previše rizično, oni će prestati dalje da kreditiraju. Čini se interesantnim, recimo, da je dug Japana viši od 215 odsto BDP-a i opet svi kreditori žele da ih i dalje prate u kreditiranju. Jedan od bitnih faktora naše slike je i kreditni rejting zemlje koji je BBB, koji govori o postojanju nesigurnosti u poslovanju i finansijama, što kredite prema nama čini skupljim čak i od nekih znatno zaduženijih, ali razvijenih zemalja sa jačom ekonomijom;

- budžetski deficit Republike Srpske na kraju 2013. je bio -1,5% BDP-a, a u 2014. godini -4,1% i ovaj rast deficita je uslovljen majskim poplavama u Republici Srpskoj.

Da bi uhvatile korak s okruženjem, sve zemlje Zapadnog Balkana, a Republika Srpska i Bosna i Hercegovina naročito, trebalo bi da:

- izrade akcione planove i mehanizme za postizanje ciljeva strategije 2020. za Jugoistočnu Evropu,
- obezbijede mehanizme za upravljanje ekonomijom na principima Sporazuma za rast:
  - smanjenjem poreskih opterećenja,
  - uklanjanjem prepreka za poslovanje,
  - poboljšanjem poslovne klime,
  - privlačenjem investicija,
  - borbom protiv korupcije,
  - socijalnom zaštitom.

3. ŠANSE ZA EKONOMSKI RAST ZEMALJA ZAPADNOG BALKANA

Šanse za ekonomski rast zemalja Zapadnog Balkana su sljedeće:

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SPP) i IPA fondovi, gdje je već u Bosni i Hercegovini u toku oko 265 projekta iz IPA sredstava, gdje koristi imaju institucije, lokalne zajednice, organizacije i pojedinci. U prethodnom periodu (od 2007. do 2013. godine) iz ovih sredstava od oko 30 miliona evra, finansirani su projekti iz oblasti: odgovornog upravljanja otpadom, proizvodnje energije iz obnovljivih

izvora, promocije turizma, kao i različitih vidova socijalne inkluzije. U aktuelnom budžetu EU za period 2014–2020. godine, prekogranične saradnje zemalja korisnica (kandidati i potencijalni kandidati) će IPA sredstvima biti podržane kroz programe teritorijalne saradnje.

Formirani investicioni fond za Zapadni Balkan je prilika i šansa za Bosnu i Hercegovinu, ali koliko će povući sredstava iz fonda zavisiće od efikasnosti njenih institucija, što bar u ovom trenutku, kada još nema izgleda za formiranje novog Savjeta ministara i Vlade Federacije BiH, ne zvuči previše optimistično.

CEFTA sporazum takođe je velika šansa za sve zemlje Zapadnog Balkana, pa i za Bosnu i Hercegovinu i Republiku Srpsku. U periodu od 2012. do 2014. godine, Bosna i Hercegovina ima trend rasta u izvozu, uvozu i deficit sa zemljama CEFTA. Dok je pokrivenost uvoza izvozom u zemljama CEFTA 2012. godine bila 80,42%, 2014. godine je pala za oko osam procentnih poena (72,90%). Međutim, izvoz od 1,36 milijardi konvertibilnih maraka i uvoz od 1,86 milijardi maraka su značajni i dobra su prilika za novi rast.

Međutim, veliko je pitanje koliko će se Bosna i Hercegovina uspjati oduprijeti pritisku Evropske unije da se Hrvatskoj povрати status koji je imala prije njenog zvaničnog ulaska u Evropsku uniju. Republika Srbija se nije uspjela oduprijeti tom pritisku jer je bila u procesu dobijanja statusa kandidata pa je dozvolila da proizvođači iz Evropske unije od 1. jula 2014. godine mogu izvesti 1,625 tona cigareta po povlašćenoj (umanjenoj) carinskoj stopi od 15%, dok je za količine preko te kvote carina 53,6%. Pored toga što na ovaj povlašćeni položaj pravo imaju svi proizvođači cigareta iz Evropske unije, ovo je bilo namijenjeno "Tvornici duvana Rovinj". Dakle, odmah nakon ulaska Hrvatske u Evropsku uniju, Republici Srbiji je dostavljen dodatni protokol Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju – SPP koji su morali prihvatiti, što je dodatno zagorčalo život domaćim proizvođačima cigareta u Srbiji. Ovaj primjer je samo jedan od mnogobrojnih koji ukazuje da u pregovorima o pristupanju Evropskoj uniji ne treba pristajati na sve, pa i na ono što je u korist sopstvene štete. Očigledno je da je potrebno prethodno definisati sopstvene interese i boriti se za njih imajući pri tome u vidu da u Briselu "svi znaju sve i niko ne zna ništa", jer njih 30.000 lobista uzeli su stvari u svoje ruke i taj mjehur (balon) uvijek može pući, što cijelu Evropsku uniju čini krhkom konstrukcijom koja čini izuzetne napore da preživi.

Prisustvo kineskih investicija u Jugoistočnoj Evropi (rezultati samita u Varšavi, Bukureštu i Beogradu) takođe je šansa i Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Kineski investitori su već značajno prisutni i u Republici Srbiji, ali i u Republici Srpskoj (Termoelektrana Stanari). Međutim, ono što je bitno znati jeste da Kina sve više razvija strateške industrije koje su znatno jeftinije, što je prevladalo i kod investicije u Termoelektranu u Stanarima. Takođe, ako se pogleda mapa projekata Transazijske željeznice, koja se već naziva "put gvožđa i svile", vidi se da je njen ključni pravac Hamburg–Si-an, što je novi vjetar globalizaciji trgovine i povećane konkurencije između Kine i Evropske unije, a Njemačke prije svih. Posljednji, treći po redu samit u Beogradu aktivirao je nove mogućnosti za kineske investicije u region. Kina sa "Juan"-om – valutom broj dva u svijetu i kao azijski magnet sa gotovo najvećim deviznim rezervama postaje interesantna i samim članicama Evropske unije, što na najbolji način govori o novim šansama za rast i razvoj. Međutim, i ovdje puno, ako ne i presudno, zavisi od nas i da li možemo ponuditi atraktivne projekte.

Presuda suda u Hagu o međusobnim tužbama Srbije i Hrvatske, čime je Haški sud okončao ovaj spor dajući regionu novu šansu za saradnju. Ovakvom presudom gotovo niko nije bio iznenađen ni u Hrvatskoj, ni u Srbiji, ali ni u regionu i to je bez sumnje još jednom data šansa.

Naime, ukoliko bi Bosna i Hercegovina ostvarivala godišnju stopu rasta BDP-a od 1,5% (procjena Svjetske banke za 2015. godinu), trebalo bi joj još 84 godine da dostigne BDP po stanovniku Evropske unije na paritetnoj osnovi jer je u Bosni i Hercegovini on tri i više puta manji, tj. nalazi se na 29% prosjeka u Evropskoj uniji, a i najmanji je u okruženju (Albanija je na 30%, Makedonija 35%, Crna Gora 42%, Srbija 36%).

Kada je riječ o **ciljnim metama** zemalja Zapadnog Balkana, one treba, prije svega, da se prilagode strategiji EU 2020, i strategiji JIE 2020, gdje je naglasak na rješavanju ključnih socijalnih i ekonomskih problema u regionu. Pri tome, strategija treba da omogućiti postizanje sljedećih ciljeva:

- povećanje prosječnog BDP-a po stanovniku u zemljama JIE u odnosu na prosjek EU sa 36,4% (2010) na 44% (2020),
- povećanje ukupnog trgovinskog deficita u zemljama JIE sa 15,7% (u periodu 2008–2010) na 12,3% BDP-a u 2020. godini,
- kreiranje milion novih radnih mjesta u zemljama JIE do 2020. godine.

U skladu s takvim projekcijama za zemlje JIE do 2020. godine, ključni izazovi na Zapadnom Balkanu su:

- jačanje fiskalne konsolidacije smanjenjem budžetskih deficita i sprovođenje kredibilnih reformi javnog sektora, uključujući reformu javne uprave i penzionog sistema,
- jačanje upravljanja javnim finansijama,
- restrukturiranje i poboljšanje upravljanja državnim preduzećima,
- poboljšanje poslovnog okruženja, održavanje razvoja privatnog sektora, smanjenje parafiskalnih troškova, pojednostavljenje propisa i jačanje investicija i istraživanja,
- poboljšanje energetske i saobraćajne mreže i jačanje njihove povezanosti,
- uspostavljanje funkcionalnog tržišta rada i bolje usklađenosti obrazovanja i vještina potrebnih za tržište rada.

Da bi se makar dio ovih strateških ciljeva ostvario, neophodno je u okviru evropskih integracija ostvariti **regionalnu saradnju** među zemljama Zapadnog Balkana. Ona je jedna od osnovnih elemenata Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju zemalja regiona sa Evropskom unijom i predstavlja **jedan od uslova integracije u Evropsku uniju. Ona nije samo obaveza i važan element SSP nego i interes** svih država regiona i mnogi partneri iz Evropske unije uveliko pomažu tu saradnju. **Regionalnu saradnju treba posmatrati, prije svega, kao priliku (šansu) za rast i razvoj** jer su ove zemlje politički, ekonomski, istorijski i kulturološki upućene jedna na drugu i ukoliko uspiju da se izdignu iznad dnevnopolitičkih razmirica i **vođenje regionalne saradnje obezbijede iznutra, a ne spolja**, biće to dobra potvrda o odgovornosti i zrelosti država Zapadnog Balkana da vlastitim naporima utvrđuju prioritete i modalitete saradnje kako bi iskoristile:

- **višedržavnu pristupnu pomoć (IPA);**
- **investicioni okvir za Zapadni Balkan**, gdje je Evropska unija, zajedno sa EIB, EBRD, Razvojnomo bankom Savjeta Evrope i Razvojnomo bankom Njemačke (KfW), koji je formiran s ciljem objedinjavanja i koordinacije različitih izvora za finansiranje projekata infrastrukture, razvoja malih i srednjih preduzeća, energetske efikasnosti, očuvanja životne sredine i slično.

Dobro razvijena i međusobno povezana infrastruktura za transport, energiju i telekomunikacije ključni je pokretač ekonomskog rasta i stvaranja radnih mjesta, kao i za privlačenje novih investicija. Prema jednom od dokumenata o mogućnosti

povezivanja Zapadnog Balkana nastalom nakon regionalnog sastanka na ministarskom nivou u Beogradu (oktobra 2014), ideja je da se za ove svrhe stavi na raspolaganje **jedna milijarda evra za infrastrukturne investicije**, što je komesar Han ovih dana i objelodanio, koje bi trebalo **da privuku dodatnih deset milijardi evra** kroz različite modalitete (kredit i privatno-javno partnerstvo);

- desetine regionalnih inicijativa koje se odnose na Zapadni Balkan i JIE u kreiranju politika, trgovine, saobraćajne infrastrukture i jačanje institucionalnih kapaciteta. Sve ovo se odvija kroz proces saradnje u Jugoistočnoj Evropi (SEECP) i razvijanje dobrosusjedskih odnosa među zemljama pod pokroviteljstvom Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu odnosno kasnije preoblikovanog u Regionalno vijeće za saradnju (RCC);
- Sporazum o slobodnoj trgovini u Centralnoj Evropi (CEFTA), koji je već dugo jedan od značajnih faktora kohezije u nastojanjima država u regionu da iste ili slične izazove u procesu rješavaju zajednički i kreiraju nova regionalna iskustva;
- jedna od osnovnih pretpostavki povećanja izvoza iz Republike Srpske i Bosne i Hercegovine je **obezbjeđenje tehničkih uslova**, bez kojih nema izvoza poljoprivrednih proizvoda. Ovdje je riječ o obezbjeđenju lanca kontrole kvaliteta i sigurnosti proizvoda za ljudsku upotrebu – kontrola „**od njihve do trpeze**“. Nažalost, Bosna i Hercegovina i njeni entiteti nisu još stvorili pretpostavke za rast izvoza poljoprivrednih proizvoda jer nisu stvorili ni institucije ili ih pak nisu osposobili da bi bile u toj funkciji.

ZAKLJUČAK

Mnoge zemlje, a naročito male otvorene ekonomije, ostvarivanjem strategije reindustrijalizacije nastoje se osloboditi postojećeg kriznog stanja. Međutim, jedna od najkrupnijih barijera za izlazak iz krize zemalja Zapadnog Balkana je njihov loš imidž u međunarodnim okvirima i aktuelni politički i ideološki procesi na globalnom planu, na Bliskom i Srednjem istoku, u Ukrajini i slično, ali i između zemalja u regionu. Drugi, ne manji značaj imaju neuspješna privredna tranzicija ovih zemalja i još uvijek krhke i neefikasne institucije naše države i država u cjelini, gdje vlada jedna čudna mješavina partijsko-državnog kapitalizma prožetog socijalnom politkom i na monopolima zasnovanog privatnog sektora, što za posljedicu ima njihovu neuspješnost. Svaka korupcija, kriminal i mito su u takvim uslovima na cijeni i oni sposobni i talentovani očigledno ovdje nemaju šta da traže i nemaju šansu, jer mito i znanje ne idu zajedno.

Reindustrijalizacija u Bosni i Hercegovini i Republici Srpskoj uslovljena je makroekonomskom stabilnošću bez koje nema ostvarivanja strategije reindustrijalizacije. Posebnu prepreku čini insuficijencija javnih finansija koje ne uspijevaju da udovolje zahtjevima i potrebama naraslog javnog sektora: sistema penzionog osiguranja, zdravstvenog sistema i sistema dječje zaštite.

Cilj neutralisanja ovih barijera nije samo smanjenje dostignutog nivoa javnog sektora, već, prije svega, povećanje bruto domaćeg

proizvoda. Paradoksalno je da državni i javni sektor privrede, koji bi trebalo najviše da doprinosi rastu bruto domaćeg proizvoda, još uvijek ima zabrinjavajuće loše performanse, a uz to je i veoma ranjiv. S druge strane, neophodno je da se hrabro uđe u reformu državne administracije koju takođe karakteriše kadrovski paradoks – previše nepotrebnih i nedovoljno sposobnih stručnjaka, i manjak sposobnih i kvalitetnih kadrova, što je posljedica partijskog zapošljavanja, a cijenu za to plaćamo svi mi. Stoga bi svi oni koji dobiju povjerenje građana na izborima da vrše vlast trebalo da se ponašaju kao državnici i budu u službi građana, a ne da i dalje ostanu na nivou političara i to shvate kao plijen te nastave da rabe ono što je preostalo za sebe i svoje partijsko članstvo.

Zbog svega navedenog, reindustrijalizacija u Bosni i Hercegovini, pa time i u Republici Srpskoj, uz odlučnu promjenu ponašanja političara, doprinijela bi povećanju bruto domaćeg proizvoda i na taj način učinila život na ovim prostorima bar donekle ekonomski stabilnijim, a uz to bi obezbijedila i sveopštu sigurnost građana u našoj republici, kako bi se donekle ublažio odliv naših mladih stručnjaka kojima je jedini izlaz – inostranstvo.

IZVORI

1. Joseph E. Stiglic, *Ekonomija javnog sektora*, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004.
2. Dragan Mikerević, *Strateški finansijski menadžment*, Ekonomski fakultet i Finrar, Banja Luka, 2010.
3. Dragoljub Stojanov, *Ekonomska kriza i kriza ekonomske značnosti*, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci
4. Duško Lopandić, *Reforma Evropske unije, Zapadni Balkan i Srbija*, ECPD, 2007.
5. Janez Prašnikar, *Globalizacija i nacionalna država*, IX simpozijum o korporativnom upravljanju, Finrar, Banja Vrućica, 2014.
6. Ljubo Jurčić i Dragomir Vojnić, *Tridesetogodišnja stagnacija u svijetu naše novije ekonomske povijesti – radikalna promjena ekonomske politike i modela razvoja Hrvatske na putu u Evropsku uniju*, Hrvatsko društvo ekonomista, Opatija, 2010.
7. Ljubomir Madžar, *Antiliberalizam u 22 slike*, Službeni glasnik Srbije, Beograd, 2012.
8. Mirko Vasiljević, *Zakoni i privreda*, VII simpozijum o korporativnom upravljanju, Finrar, Banja Vrućica, 2012.
9. Politika, 21.3.2015.
10. Statistički godišnjak Republike Srpske, Banja Luka, 2014.
11. Statistički godišnjak SFRJ, Beograd, 1991.
12. Tatjana Rakonjac Antić, *Penzijsko i zdravstveno osiguranje*, Ekonomski fakultet Beograd, 2012.
13. Tihomir Domazet, *Ekonomika rasta i pune zaposlenosti u Hrvatskoj*, Hrvatska gospodarska komora, Zagreb, 2014.